

Mina tillgängliga vuxna: Gästredaktionell introduktion

Lina Lago

Karin Bertills

Helene Elvstrand

Institutionen för Tema (TEMA), Linköpings universitet

Linköpings universitet

Linköpings universitet

Denna text ingår i ett temanummer om ULF-projektet *Tillgängliga lärmiljöer*. I denna ram-text beskrivs arbetsätt och gemensamma resultat från projektet som visar hur relationen mellan skolans vuxna och elever är central för skolans sociala tillgänglighet vilket i sin tur ses som viktigt för elevers lärande.

I denna övergripande text introducerar vi utgångspunkterna för projektet, den aktionsforskningsmodell som vi arbetat efter samt gemensamma resultat från sex lokala aktionsforskningsprojekt. Temanumret innehåller även texter skrivna av projektets medforskande lärare. Dessa texter beskriver specifika resultat från utvecklingsarbetet på sex olika skolor.

Tillgängliga lärmiljöer

Att skapa stödande lärmiljöer är betydelsefullt för att elever ska lyckas och må bra i skolan. I beskrivningen av vad en lärmiljö är framhålls ofta tre aspekter, den fysiska, den pedagogiska och den sociala aspekten. Dessa ska inte ses som helt åtskilda men har ändå olika fokus (Specialpedagogiska skolmyndigheten, 2024). I projektet *Tillgängliga lärmiljöer* ligger fokus på hur skolans vuxna – lärare och övrig personal – agerar i skolmiljön och vad detta får för konsekvenser för elever. Att skapa en socialt tillgänglig lärmiljö med tillitsfulla relationer mellan lärare och elever är centralt i förhållande till såväl trivsel (t.ex. Cheon m.fl., 2000), studiero (t.ex. Aspelin m.fl., 2021) som elevers skolresultat (t.ex. Sointu m.fl., 2017). Lärmiljöer i vilka elever stimuleras och uppmuntras, känner tillhörighet samt ges möjlighet till delaktighet är därför att betrakta som en central uppgift för skolan (Persson & Persson, 2020).

I sex lokala aktionsforskningsprojekt har yrkesverksamma 4-6-lärare – i texten kallade medforskande lärare – och forskare arbetat med att kartlägga och förändra lärares/personals förhållningssätt för att bli mer tillgängliga för eleverna. Att vara en tillgänglig vuxen i skolan handlar om att eleverna får det stöd och den hjälp de behöver, att bidra till en trygg och inkluderande skolmiljö samt att agera på ett sätt som främjar goda lärare-elevrelationer. Tillgänglighet är kontextberoende och behoven och förutsättningar kan skilja sig åt mellan olika skolor. Av den anledningen har projektet haft en gemensam ram, *Mina tillgängliga vuxna*, men de deltagande skolorna har olika fokus inom denna ram.

Till detta temanummer bidrar projektets medforskande lärare med texter som fördjupar olika aspekter av hur man kan arbeta med att utveckla hur lärare och annan skolpersonal kan vara tillgängliga för elever. Lärarna har samförfattat sina bidrag med en medskrivande forskare, ett arbetsätt vi valde för att främja reflexivet i skrivprocessen.

I två av texterna beskrivs lokala aktionsforskningsprojekt som har haft fokus på olika aspekter av studiero. Projektet som beskrivs i texten "Att hålla lärobubblan hel" (Stahlberg & Lago) tar sin utgångspunkt i elevers upplevelser av att studieron – eller lärbubblan – bryts när skolpersonal rör sig in och ut ur klassrummet till följd av arbetsuppgifter och organisering av tid och rum. Texten

”Varför springer alla vuxna här?” (Karlsson & Elvstrand) har liknande utgångspunkter men fokuserar hur lärare som delar undervisningsansvar för samma elever kan arbeta för att nå samsyn för att ge elever bättre stöd under lektionstid och på så sätt bidra till goda förutsättningar för elevers lärande.

Texten ”Att möta elevers behov av tillgängliga vuxna genom att organisera och prioritera lärarens tid” (Samuelsson & Lago) undersöker hur de arbetsuppgifter som lärare lägger tid på kan gynna eller missgynna tillgänglighet. I projektet som beskrivs i ”Att utveckla samsyn för att öka tillgängligheten till vuxna och bygga trygga relationer” (Pettersson & Bertills) diskuteras vikten av samsyn kring skolgemensamma utrymmen (korridorerna). Hur skolans vuxna förhåller sig till rutiner, regler och bemötande av elever ses som en viktig del för att åstadkomma tillgänglighet och skolpersonal som ”lyssnar på riktigt”. I ”En flexibel undervisningsgrupp växer fram” (Lund & Bertills) beskrivs ett projekt i vilket fokus har varit att anpassa hur undervisningen organiseras för att möta den stora variationen av elever i skolan och samtidigt vara en tillgänglig vuxen. Gemensamt för dessa tre projekt är att de på olika sätt handlar om hur organisering av arbetstid, arbetsuppgifter, stöd eller resurser får betydelse för lärare och skolpersonals möjligheter att fokusera på eleverna och undervisningen.

”Att leda skolutveckling för ökad samsyn kring tillgänglighet” (Krantz & Elvstrand) utgår från ett lokalt aktionsforskningsprojekt i vilket all personal deltog och där man arbetat med flera mindre projekt. I denna text belyses därför arbetsformer och hur en skola kan bygga strukturer och samtal för att skapa samsyn och gemensamma utgångspunkter.

I denna övergripande text beskrivs såväl det arbetssätt som använts av projektgruppen, tre forskare och sex medforskande lärare, som övergripande resultat och erfarenheter från de lokala aktionsforskningsprojekten. Syftet med denna text är att visa på övergripande aspekter från de lokala aktionsforskningsprojekten som har betydelse för att lärare/personal ska bli mer tillgängliga för eleverna.

En aktionsforskningsansats för praktikförankring

Projektet startade i maj 2022. Fokuset på tillgängliga lärmiljöer, särskilt den sociala lärmiljön, hade då redan formulerats av kommunerna (Finspång, Kinda och Åtvidaberg). För att skapa praktisk relevans användes en aktionsforskningsinspirerad design. I aktionsforskning betonas såväl deltagarnas aktiva roll som växelverkan mellan utveckling och forskning, vilket går väl i linje med utgångspunkterna för ULF. Den aktionsforskningsinspirerade ansatsen innebär ett processarbete i vilket deltagarna (projektets medforskande lärare) tillsammans med forskarna initierar forskningsfrågor samt utformar och genomför förändringar, så kallade aktioner, utifrån de identifierade frågorna (jfr. Rönnerman, 2022). Något som betonas i hela processen är reflektion över de erfarenheter som görs vilken ligger till grund för ett gemensamt lärande och kunskapsutveckling (Schön, 1987).

Gemensam kartläggning

Tillgänglighet är ett vitt begrepp och initialt i projektet fanns många tankar vad detta kan handla om. Inledningsvis kartlades därför tillgänglighet för att avgränsa problemområdet. För att göra det genomförde de medforskande lärarna intervjuer med elever, kollegor och rektorer samt observationer av olika situationer (t.ex. lektioner och raster). Utifrån kartläggningen framkom lärarens/personals tillgänglighet som särskilt angeläget och projektets fokus avgränsades till ”tillgängliga vuxna” och hur förutsättningar för detta kan skapas. Samtidigt skiljde sig de exakta behoven och det var därför inte möjligt att formulera visioner och mål som var samma för samtliga skolor. Utmaningen var alltså att arbeta tillsammans i det övergripande projektet samtidigt som lokal förankring och anpassning behövdes. Efter gemensamma diskussioner valde vi att arbeta med flera lokala aktionsforskningsprojekt snarare än ett sammanhållet större projekt. Det innebär att de

medforskande lärarna skulle starta upp och driva egna aktionsforskningsprojekt på respektive skola utifrån den projektgemensamma ramen *Minatillgängliga vuxna*.

Lokalt arbete

För att tydligt kunna utgå från den enskilda skolans behov valdes en design som tillät flexibilitet. De medforskande lärarna ledde sin egen aktionsforskningsprocess på respektive skola. Exakt hur arbetet lades upp berodde på vilka utvecklingsbehov som hade identifierats i kartläggningsfasen. Det innebar exempelvis att det var olika antal personer och personalkategorier som ingick i arbetet på respektive skola. I texten används därför både lärare och personal för att benämna de vuxna som arbetar i skolan.

Inledningsvis gick vi igenom aktionsforskning som metod genom att läsa Rönnermans (2022) bok och diskutera och läste in oss på frågor om tillgänglighet som diskuterades för att skapa en gemensam kunskapsbas i projektgruppen. Forskarna tog fram stöddokument för de lokala processerna, detta för att alla lokala projekt skulle följa en liknande struktur och öka möjligheterna för gemensamt utbyte. Under hela arbetet träffades projektgruppen (forskare och medforskande lärare) regelbundet för att reflektera och stötta de lokala aktionsforskningsprocesserna. Såväl forskare som medforskande lärare hade arbetstid avsatt för detta arbete.

Eftersom en viktig aspekt av aktionsforskning är att frågorna ska vara förankrade i skolans behov (Rönnerman, 2022), så startade varje lokalt aktionsforskningsprojekt med att kartlägga och identifiera dessa. På varje skola var ramen *Mina tillgängliga vuxna* given men det var viktigt att det specifika fokuset var förankrat i den lokala kontexten och att de personer på skolorna som deltog i de lokala projekten också var delaktiga i denna kartläggning. Därefter formulerade skolorna visioner och mål för arbetet. Som framgår av artiklarna i detta temanummer så var dessa visioner och mål olika beroende på vilka fenomen som identifierats som särskilt angelägna.

Att förändra praktiken

I nästa fas av processen genomfördes aktioner, det vill säga förändringar i praktiken, vilka utvärderades mot uppsatta mål. Projektgruppens regelbundna träffar har stöttat de lokala aktionsforskningsprojekten genom att framgångar och utmaningar har diskuterats. Utöver att projektgruppen har träffats så har den personal som ingått i det lokala aktionsforskningsprojektet på respektive skola träffats regelbundet för att gemensamt formulera, följa upp, omformulera och reflektera över de aktioner som genomförts. Det innebär att förändring genom aktioner har genomförts lokalt på de olika skolorna men att reflektion skett på två nivåer. I samtliga lokala aktionsforskningsprojekt betonar de medforskande lärarna vikten av att få utgå från det som känns viktigt i den egna vardagen. Det har inneburit en känsla av att äga projektet men också att man upplevt konkreta förändringar i den dagliga verksamheten.

Att följa upp förändring

Utöver att aktionerna kontinuerligt har följts upp som en del i processen där upp för att kunna justeras har det även varit viktigt att på ett övergripande plan följa upp de lokala aktionsforskningsprojekten liksom det gemensamma projektarbetet. I detta har såväl medforskande lärare som forskare samlat in och dokumenterat data som fokuserat på personals, elevers och rektorers upplevelser och erfarenheter. Att synliggöra förändring och knyta ihop det gemensamma arbetet är viktigt i förhållande till skolornas fortsatta arbete och för att säkerställa att projektets resultat implementeras i det ordinarie arbete.

Något som har lyfts fram av projektets medforskande lärare är att den aktionsforskningsmetod som har använts för arbetet i projektet "Tillgängliga lärmiljöer" kan användas även fortsättningsvis för andra former av utvecklingsarbete.

Gemensamma resultat

Innehållsligt går det att identifiera vissa gemensamma aspekter som varit viktiga oavsett visioner och aktioner. Här kan vi identifiera tre återkommande aspekter i de genomförda lokala aktionsforskningsprojekten a) förhållningssätt b) agerande c) organisering av arbete.

1. Övergripande visar projektet att personalens förhållningssätt delvis förändrats och framför allt att projektet lett till en ökad reflektion kring det egna förhållningssättet. Att personalens attityder förändrats genom de lokala aktionsforskningsprojekten har handlat om flera saker. Exempelvis har arbetslagen fått möjlighet att prata igenom synen på tillgänglighet och skapat en gemensam grund för arbetet. Genom att på olika sätt kartlägga praktiken inför och efter aktionerna har olika förgivettaganden om tillgänglighet synliggjorts. I samtliga projekt är det slående att tillgänglighet i hög grad kommit att handla om vad lärare/personal gör och säger och i mindre utsträckning om eleverna. Samtidigt har elevernas beskrivningar av sina upplevelser av tillgängliga lärare utgjort ett viktigt grund för förändrade arbetssätt.
2. Att få tillfälle att på djupet samtala om tillgänglighet har i sin tur lett till förändrade sätt att agera i vardagen. I samtliga texter reflekterar de medforskande lärarna över att vissa av dessa handlingar varit enkla att genomföra. Förutsättningen är att personalens agerande uppmärksammas och skapar medvetenhet. Ett exempel är en enkel åtgärd som att förvara material i ett gemensamt förråd istället för i klassrummen, vilket kan innebära en minskning av störande moment under lektionstid (Stahlberg & Lago). Andra handlingar har varit svårare att överblicka eftersom de handlar om skolorganisationen i stort (Lund & Bertills; Samuelsson & Lago), men också om att avsätta tid för att skapa samsyn om skolövergripande frågor (Krantz & Elvstrand). En styrka i projektet har varit den lokala förankringen och ägandet, vilket inneburit att deltagarna har kunnat "påminna varandra" (Karlsson & Elvstrand).
3. Gemensamt i samtliga projekt är frågan om samsyn. I de lokala aktionsforskningsprojekten beskrivs att skolans personal till följd av hinder som otillräcklig gemensam tid för olika personalkategorier, brist på strukturerade samtal och fokus på olika arbetsuppgifter kan ha svårt att skapa samsyn. Särskilt tydlig är bristen på gemensam tid i projekt där olika personalkategorier ingår, exempelvis olika lärarkategorier och resurspersonal (t.ex. Lund & Bertills). Genom att få tid att skapa samsyn och att gemensamt synliggöra förhållningssätt om hur man som personal handlar i elevernas närhet har man också på flera av skolorna förändrat hur man organiserar personalens gemensamma arbete (t.ex. Krantz & Elvstrand; Pettersson & Bertills; Samuelsson & Lago), vilket synliggör att frågan om tillgängliga vuxna i mångt och mycket är en fråga om *hur* lärare/personal i skolan använder sin tid och *till vad* den gemensamma tiden används.

Att lärare/personal är en central aspekt av elevers upplevda tillgänglighet visas även i av Lyngstad, Bjerke och Lagestad (2019). Att bli 'sedd' av läraren är en central del att känna sig inkluderad. En lärare som ser uppmärksammar enligt eleverna inte bara det negativa utan visar dem respekt och förtroende samt uppmuntrar och stödjer lärandet. Det i sin tur kräver att läraren har förutsättningar och tid att hinna 'se' eleverna.

I fråga om arbetsprocessen finns också gemensamma erfarenheter att lyfta fram. Att arbeta med skolutveckling utifrån den modell som beskrivits i denna artikel har sin styrka i att den är lokalt förankrad. Projektets medforskande lärare återkommer till att frågorna man arbetat med känns angelägna i vardagen. Detta kan tolkas i termer av delaktighet där skolpersonal själva får formulera såväl problem som lösningar i utvecklingsarbetet snarare än att detta kommer från andra (jfr. Rönnerman, 2022). En ytterligare framgångsfaktor har varit projektgruppens återkommande träffar som inneburit ett viktigt stöd för de medforskande lärarna men som även utmanat lokala förgivettaganden och "hemmablindhet". Vi ser därför att en "dubbel" (projektgrupp och lokala aktionsforskningsprojekt) aktionsforskningsprocess som denna har potential för att systematiskt arbeta med skolutveckling i större skala eftersom det, till skillnad från när forskare arbetar med en

enskild skola, kan nå flera skolor parallellt.

Implikationer

De resultat och lärdomar som projektet "Tillgängliga lärmiljöer" genererat innebär följande:

- att förändra personalens tillgänglighet handlar inte främst om att implementera nya arbetssätt utan mycket kan åstadkommas genom att synliggöra och justera personalens förhållningssätt, agerande och organisering.

- elevers perspektiv har potential att synliggöra viktiga aspekter samt möjliga förändringar som lärare/personal kan arbeta utifrån.

- skolpersonals delaktighet i utvecklingsarbete är en viktig aspekt för positiv förändring.

- Inkludering av all berörd personal, exempelvis olika lärarkategorier och resurspersonal, är en viktig framgångsfaktor för förändring.

Referenser

1. Aspelin, J., Jederlund, U., & Aneer, L. (2021). Lärar-elev-relation och samtal mellan lärare och elever. Skolverket.
2. Cheon, S. H., Reeve, J., & Ntoumanis, N. (2000). A needs-supportive intervention to help PE teachers enhance students' prosocial behavior and diminish antisocial behavior. *Psychology of Sport and Exercise*, 35, 74-88. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2017.11.010>
3. Lyngstad, I., Bjerke, Ø., & Lagestad, P. (2019). 'The teacher sees my absence, not my participation'. Pupils' experiences of being seen by their teacher in physical education class. *Sport, Education and Society*, 24(2), 147-157. <https://doi.org/10.1080/13573322.2017.1343713>
4. Persson, E. & Persson, B. (2020). Att arbeta för en inkluderande skola. I E. Persson (red.), *Inkluderande lärmiljöer: Kompetens för likvärdig: Utbildning i ett demokratiskt samhälle [2020:2 - Vetenskaplig slutrapport från Ifous Forsknings och Utvecklingsprogram Inkluderande lärmiljöer 2017-2019]* (s. 19-27). Ifous.
5. Rönnerman, K. (2022). *Aktionsforskning Vad? Hur? Varför?*. Studentlitteratur.
6. Schön, D. A. (1987). *Educating the reflective practitioner*. Jossey-Bass.
7. Sointu, E. T., Savolainen, H., Lappalainen, K., & Lambert, M. C. (2017). Longitudinal associations of student-teacher relationships and behavioural and emotional strengths on academic achievement. *Educational Psychology*, 37(4), 457-467. <https://doi.org/10.1080/01443410.2016.1165796>
8. Specialpedagogiska skolmyndigheten. (15 maj, 2024). Tillgänglighetsmodell. Tillgänglig via: <https://www.spsm.se/stod-och-rad/skolutveckling/tillganglig-utbildning/tillganglighetsmodell/>